

NUTQNI RIVOJLANTRISH VA BOLALARGA O'Z FIKRLARINI ERKIN IFODALASH IMKONIYATINI YARATISH.

Ximmatova Shaxnoza Ergashevna

Ergasheva Dildora Anvar qizi

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi

Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus

ta'lim metodikalari kafedrası

Maktabgacha ta'lim B guruh tinglovchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maktabgacha yoshdagi bolalarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish xususiyatlari haqida fikr yuritamiz. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini sog'lom, yetuk barkamol shaxs sifatida shakllantirib borish hozirgi kunda maktabgacha ta'lim sohasi oldida turgan ulkan vazifa hisoblanadi. Buning uchun esa maktabgacha ta'lim sohasi pedagoglarining yuksak darajadagi bilimi va ular tarbiyalayotgan bolalarning mustaqil fikrlay olish malakalarida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, maktabgacha yosh, bolalar, mustaqil fikrlash, faol fikrlash, nutq, shaxs, muloqot.

Abstract: In this article, we will consider the features of the development of independent thinking skills in preschool children. The formation of preschool educational institution students as healthy, mature, well-rounded individuals is currently a major task facing the field of preschool education. For this, the high level of knowledge of preschool educators and the independent thinking skills of the children they educate are reflected.

Keywords: preschool education, preschool age, children, independent thinking, active thinking, speech, personality, communication.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlash tezligi aqliy rivojlanish bilan uzviy bog'liqdir. Bolalar tomonidan tashkil etilayotgan harakatlar ongli ravishda sodir bo'la boshlashi va ijtimoiy munosabatlar jarayonida uning ishtirok etishi aqliy hamda fikrlash jarayonlarining bir-birini to'ldirgan holda rivojlanayotganidan dalolat beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy

tarbiyalash bolalarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan kattalarning ma'lum maqsad asosidagi ta'siridir. U bolalarga tevarak-atrofdagi olam haqida bilimlar berishni, ularni tizimlashtirishni, bolalarda bilishga qiziqish uyg'otish, aqliy ko'nikma va malakalarni tarkib toptirishni, bilim qobiliyatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashda aqliy tarbiyaning roli, ayniqsa, kattadir. Chunki aql, his-tuyg'ular va idrok etishdan tortib, fikrlash va tasavvur etishgacha bo'lgan jarayonlar yig'indisidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning mustaqil fikrlashi bugungi kundagi eng muhim talablardan biridir. Bola o'zi mustaqil fikrlay olsagina u kelajakda o'z o'rnini hech qiynalmasdan topa oladi. Shubhasiz, yosh avlodning zamon talablariga munosib, mustaqil fikr-qarashiga ega, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyat sohibi va dunyoning har bir burchagidagi tengdoshi bilan erkin muloqotga kirisha oladigan shaxs bo'lib kamol topishida adabiyot va san'atning roli beqiyosdir. Shu sababdan ham maktabgacha yoshdagi bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, kelajakda ularni yetuk, barkamol shaxs bo'lib yetishishiga, yurtimizni yanada ravnaq toptirishiga zamin yaratadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish, komil inson sifatida voyaga yetkazish muammosi xalq pedagogikasi va mutafakkirlarimiz diqqat markazida turgan.

Bolada mustaqil fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati shundaki, aynan fikrlash tufayli hayotning ko'plab hodisalarini asoslash, mavhum tushunchalarni tushuntirish, bolani o'z nuqtai nazarini himoya qilishga o'rgatish mumkin. Fikrlash orqali murakkab matematik teoremlar va oddiy dunyoviy hukmlar quriladi. Bu dunyoni va boshqalarni oqilona baholashga, "hayot" deb ataladigan vaqt oqimining butun murakkab jarayonini tushunishga

yordam beradi. Farzandning to'g'ri fikrlash va harakat qilish qobiliyatini rivojlantirib, takomillashtirish orqali mufavvaqiyatga erishish mumkin.

To'g'ri fikrlashning asosiy usullari mavjud taqqoslash, tahlil va sintez, mavhumlashtirish va umumlashtirish, konkretlashtirish. Bu usullarning barchasi maktabgacha yoshdagi bolaning tarbiyasiga ta'sir qiladi, ijobiy xarakter xususiyatlari rivojlanadi, o'zining yaxshi fazilatlarini, mehnat qobiliyatini, faoliyatini rejalashtirish, o'zini o'zi boshqarish va ishonchni, qiziqishni rivojlantirish zarurati ko'p narsani o'rganish va bilish istagini rag'batlantiradi. Agar bolada har qanday fikrlash yaxshi rivojlangan bo'lsa, unga har qanday muammolarni hal qilish osonroq bo'ladi va shu bilan u hayotda katta muvaffaqiyatlarga erishadi.

Mantiqiy fikrlash - bu fikrlash orqali fikrlashdir. Majoziy tafakkur asosida mantiqiy tafakkur shakllanadi. Bu tafakkur rivojlanishining eng yuqori bosqichidir. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha mashg'ulotlar bugungi kunda juda dolzarbdir, chunki ular kelajak uchun muhimdir. Bolalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy mezonlari quyidagilardir: muhim xususiyatlarni kichiklardan ajrata olish, fikr yuritish, taqqoslash, tahlil qilish, obyektlarni tasniflash, o'z nuqtai nazarini muhokama qilish, sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish, nostandart fikrlashni rivojlantirish.

Bolaning rivojlanishi va o'rganishi yoshiga mos keladigan faoliyat va pedagogik vositalar orqali amalga oshirilishi kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun shunday ta'lim vositalaridan biri o'yindir. Bolalar o'ynashni yaxshi ko'rishlarini hamma biladi va bu o'yinlar qanchalik foydali va mazmunli bo'lishi faqat pedagoglarga bog'liq. O'yin davomida bola nafaqat ilgari olingan bilimlarni mustahkamlaydi, balki yangisini ham oladi. Bolalarda ketma-ket harakatlarni bajarish qobiliyatini rivojlantirish uchun: tahlil qilish, asosda umumlashtirish, maqsadli fikrlash, taqqoslash, o'z ishimda oddiy mantiqiy topshiriq va mashqlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Muammoli element

mavjud bo'lgan har qanday noodatiy o'yin holati har doim bolalarda katta qiziqish uyg'otadi. Bir guruh predmetlardan farq belgisini izlash, ketma-ketlikda etishmayotgan shakllarni izlash, mantiqiy qatorni davom ettirish kabi vazifalar topqirlik, mantiqiy fikrlash va topqirlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bolalarni muvaffaqiyatli tarbiyalashning asosiy kafolatlaridan biri maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda ko'ngilochar vizual materiallardan foydalanishdir. Maktabgacha yoshdagi bolaning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish uning amaliy, o'yin va kognitiv faoliyatini rag'batlantiradigan shart-sharoitlarni yaratishga bog'liq. Maktabgacha yoshdagi bolalarda didaktik o'yinlar orqali mustaqil fikrlashni rivojlantirish juda muhimdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqil fikrlashning quyidagi usullarini tahlil qilish muhim: Qiyoslash - obyektlarning o'xshashligi va farqini aniqlash usuli. Taqqoslashning asosiy qoidasi mavjud: faqat taqqoslanayotgan obyektlarni, ya'ni faqat umumiy xususiyatlarga ega bo'lgan va farqlari mavjud bo'lgan narsalarni solishtirish mumkin.

Tahlil - bu bolaning aqliy ravishda obyektning qismlarga bo'lish usuli.

Sintez - bu bolaning tahlilda ajratilgan obyektning alohida qismlarini aqliy ravishda bir butunga birlashtirgan usuli.

Analiz va sintez har doim bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan ikkita usuldir. Abstraktsiya - bu bola obyektlarning muhim xususiyatlarini aqliy ravishda ajratib turadigan va hozirgi paytda muhim bo'lmagan belgilardan chalg'itadigan texnikadir. Bu natija - abstraktsiya deb ataladi. Abstraktsiya va umumlashtirish yagona, ajralmas jarayondir. Ularning yordami bilan bola umumiy tushunchalarni oladi. Mustaqil fikrlashning xususiyati aynan xilma-xil narsalar, voqealar va ularning har biri ichidagi turli bog'lanishlarni aniqlab ochish va bu bog'lanishlarni so'zlar bilan ifodalashdan iboratdir. Topishmoqlarni topishda yoki maqollarni mulohaza qilib ko'rishda, hikoya

oxirini o'ylab topishda, turli narsalarni guruhlar bo'yicha umumlashtirishda, bola bajaradigan barcha aqliy ishning asosida fikrlash jarayoni: analiz va sintezdan iborat tushunish jarayoni yotadi.

Bolaning fikr yuritish faoliyatidagi analiz va sintez jarayonlarining o'ziga xosligi ularning mantiqiy tafakkur xususiyatlarida namoyon bo'ladi. Bolalar qanday fikr yuritadilar? Masalan, bolalar tirik quyonni tomosha qilyaptilar. Uni hozirgina guruh xonasiga olib keldilar. Bu bolalarning ana shu hayvonni o'rganayotganliklari "analiz qilayotganlari", u analizning izchil emasligi, quyonning tashqi ko'rinishi yetarlicha tahlil qilishga ham tayyor bo'lmasliklariga qaramay, ular tezda sintezga o'tayotganliklari haqidagi fikrlar edi. Bolalar hayvonni kuzatayotib, ko'p narsani birinchi bor ko'radilar, biroq bu yangiliklarni o'zlari bilgan, o'z tajribalarida bor bo'lganlar asosida osonlikcha tushunib oladilar. Tajribadan ko'rinib turibdiki, bolalar kuzatish, taqqoslash, xulosa chiqarish, o'z taxminlarini amalda tekshirish natijasida mantiqiy to'g'ri xulosalar chiqaradilar. Bolalarning aqliy ishi mulohaza yuritishda, taqqoslashda va xulosa chiqarishda ko'rinadi. Bu ishlar asosida analiz va sintez jarayonlari yotadi. Har qanday fikr yuritish mulohazasi analiz-sintez asosiga quriladi, ya'ni butunni qism, elementlarga bo'lish va ular o'rtasidagi bog'lanishni aniqlash, bu esa butunni yaxshiroq tushunib olishga olib keladi. Bolalarni bu jarayonga maxsus o'rgatish kerakki, bunda ular muayyan hollarda harakatning ma'lum usuli sifatida har bir yo'ldan foydalanishni bilib olsinlar. Shunday qilib, taqqoslash usuli, agarda bolani ana shunday aqliy fikr yuritishga maxsus o'rgatilsa, bolaning aqliy faoliyatida muayyan usulga aylanishi mumkin. Aqliy faoliyat usuli sifatida taqqoslashni egallab olganligi bolaning anashu usulni qayerda qo'llash mumkin va qayerda qo'llash kerakligini o'zi topishida va yangi masalani hal qilishda undan foydalana olishida namoyon bo'ladi.

Bularning barchasi bolalarning mantiqiy tafakkurini mashq qildiradi va mustaqil fikrlashiga yordam beradi. Bolalarning mustaqil fikrlash faolligini

tahli qilganda ular tomonidan mashg'ulotlarda har xil topshiriqlar bajarish nazarda tutiladi, ularning shartlarida, mohiyati, tuzilishi, shakllari va shaxsning anglashuv, tushunuv imkoniyatlarida kuzatiladi. Mashg'ulotlarda berilayotgan oddiygina topshiriq yechimi topish uchun vositalar qidirish ijod, izlanish va fikrlashning mustahkam negizini tashkil qiladi. Mustaqil va ijodiy fikrlash faoliyatida muammo yechimini topish jarayonini boshqarish, borliqni in'ikos qilishda bola shaxsining his-tuyg'ulari, ichki kechinmalari, favquloddagi vaziyatlari, obyektiv sharoitlari uning uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Mashg'ulotlarni har bir yosh guruhda olib borilayotganda bolalar soni ularning kayfiyati va diqqati birinchi o'rinda turadi. Bolalar nutqini o'stirishga oid nazariy ishlar.

Respublikamizda maktabgacha ta'lim allaqachon davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Shu bois ta'lim tizimining ilk bo'g'iniga doir har qanday muammo davlat miqyosida hal qilinmoqda. Jumladan, maktabgacha ta'lim tizimi tarbiyachilari bugungi kunda bolalarni maktabga tayyorlashning bazaviy dasturi hamda tajriba-sinov jarayonida yuqori baholangan o'quv-metodik materiallarga ega. Mazkur dasturda bolalarni jismoniy rivojlantirish, nutq va tafakkurini shakllantirish, tevarak-atrof bilan tanishtirish kabi turli masalalar qamrab olingan. Maktabgacha yoshdagi bola eshitadigan, ma'nosini tushunadigan, eslab qoladigan hamda qo'llaydigan so'zlarni asta-sekin tevarak-atrof bilan tanishish jarayonida ota-onalari, tengdoshlari axborotlari orqali, shuningdek, o'zining uncha ko'p bo'lmagan so'z zaxirasiga tayanib bilib oladi. Bola o'sib boradi, uning ehtiyojlari ko'payadi, yangi istaklari, qiziqishlari paydo bo'ladi. qobiliyatlarni yuzaga chiqishiga yordam beradi.

REFERENCES

1. **Axmadova, M.** (2018). Bolalarning nutqini rivojlantirish metodlari. *Toshkent: O'zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti.*
2. **Islomova, D.** (2020). Pedagogik kommunikatsiya va bolalarda fikrni ifodalash san'ati. *Toshkent: Fan va texnologiya.*
3. **Zokirov, S.** (2017). Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq va fikrlarni rivojlantirish. *Toshkent: Ilm-fan.*
4. **Vygotskiy, L. S.** (1983). O'ylash va nutq rivojlanishi. *Moskva: Pedagogika.*
5. **Ganieva, M. R.** (2019). Bolalar nutqini rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanish. *Toshkent: O'zbekiston milliy nashriyoti.*

BOLALARNI JAMOAVIY FAOLIYATGA JALB QILISHDA TARBIYACHILARNING ROLI

Munira Begmatova Tolibjon qizi

Jizzax viloyati pedagogik mahorat markazi o'qituvchisi

Soliyeva Nargiza Sobirjon qizi

Jizzax shahar 16-sonli DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya:

Maqolada jamoaviy faoliyatning pedagogik ahamiyati, tarbiyachilarning jamoaviy faoliyatni tashkil etishdagi vazifalari, hamda bu faoliyatning bolalar rivojiga ta'siri yoritilgan. Tarbiyachilarning motivatsiya yaratish, faoliyatni boshqarish va bolalarning o'zaro muloqotini rivojlantirishdagi o'rni keng tahlil qilinadi. Jamoaviy faoliyat bolalarda kommunikativ, ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarni rivojlantiradi, shu bilan birga, bolalar o'rtasida do'stlik, hamkorlik va mas'uliyatni shakllantiradi. Maqola, shuningdek, jamoaviy faoliyatning bolalar psixologiyasiga ta'sirini va tarbiyachilarning pedagogik usullarini o'z ichiga oladi.